

Др Драган Јовашевић,*
Редовни професор Правног факултета
Универзитет у Нишу

ОРИГИНАЛАН НАУЧНИ ЧЛАНАК
doi:10.5937/zrgfni1674071J

UDK: 343.53
UDK: 343.221

Рад примљен: 30.09.2016.
Рад прихваћен: 25.10.2016.

КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ – СРЕДСТВО КОНТРОЛЕ КРИМИНАЛИТЕТА ПРАВНИХ ЛИЦА

Апстракт: Прихватајући кривичну одговорност правних лица за учињена кривична дела, низ земаља у свом новом или новелираном кривичном законодавству, паралелно са владајућим системом субјективне одговорности физичких лица (која се базира на урачунљивости и кривици), инаугурише систем објективне кривичне одговорности. Наравно да сва правна лица не могу бити кривично одговорна за учињено дело, већ се и ту праве изузеци (посебно када се ради о држави и државним органима), али то не искључује кривичну одговорност њихових одговорних лица за проузроковану последицу кривичног дела. Стога су савремени кривични закони и одредили посебне врсте кривичних санкција: казне, мере безбедности и условну осуду, те меру одузимања имовинске користи која је прибављена кривичним делом, те начин, поступак и услове за њихово изрицање. Управо у овом раду ће бити говора о појму, карактеристикама, врстама и специфичностима кривичних санкција према правним лицима као средству контроле корпоративног криминалитета (криминалитета правних лица).

Кључне речи: закон, правно лице, кривично дело, одговорност, кривичне санкције, суд.

1. Уводна разматрања

Корпоративно кривично право је део, сегмент класичног кривичног права које представља систем законских прописа (*ius publicum*) којима се одређују појам, елементи одговорности, систем кривичних санкција и поступак за њихово изрицање и извршење према правним лицима као учиниоцима кривичних дела и систем кривичних дела која могу извршити ова лица

* jovas@prafak.ni.ac.rs

у циљу сузбијања дела којима се повређују или угрожавају заштићене вредности. Или то је скуп правних норми које одређују садржаје и обим овлашћења државе на кажњавање правних лица при чему темељна претпоставка за примену тих норми представља одређено понашање које је прописано као кривично дело (Novoselec, 2004: 3).

Другим речима, корпоративно кривично право (Јовашевић, 2012: 13–18) само је део правног поретка који прописује која се понашања одређују као кривична дела и каква је правно организована реакција према правним лицима као учиниоцима таквих дела (Марјановић, 1998: 2). Корпоративно кривично право се такође може одредити као систем прописа којима се у једној држави одређује која се понашања сматрају за кривична дела и које казне и друге кривичне санкције и под којим условима могу бити примењене према правним лицима као њиховим учиниоцима, односно као систем законских прописа којима се заштићују основне вредности друштвене заједнице на начин којим се понашања која их повређују или угрожавају одређују као кривична дела и којим се за њихове учиниоце прописују кривичноправне санкције (Grozđanić, Škorić, Martinović, 2013: 78–81).

Иако корпоративно кривично право (Јовашевић, Икановић, 2012: 278–281) представља део, сегмент општег кривичног права са својом специфичном садржином и ограниченим предметом, ипак не треба негирати његову правну самосталност. Истина, оно се развијало и стасавало у оквиру и под окриљем кривичног права, али је с временом добило и своју самосталност, како у међународним, тако и у националним оквирима. Та је самосталност посебно истакнута у оним правним системима где је корпоративно кривично право и формално издвојено из система кривичног права као што је случај у: Србији, Хрватској¹, Словенији², Аустрији, Црној Гори³ итд., које су донеле посебне законе о одговорности правних лица.

Основни, главни и непосредни извор корпоративног кривичног права у Републици Србији чине два закона: а) Закон о одговорности правних лица за кривична дела (ЗОПЛКД)⁴ и б) Кривични законик (КЗ)⁵. Закон о одговорности правних лица за кривична дела уређује услове одговорности правних лица за кривична дела, кривичне санкције које се могу изрећи

1 „Narodne novine Republike Hrvatske“, број 151/03.

2 „Uradni list Republike Slovenije“, број 98/04.

3 „Službeni list Republike Crne Gore“, број 2/07.

4 „Службени гласник Републике Србије“, број 97/08.

5 „Службени гласник Републике Србије“, број : 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13 и 108/14.

правним лицима и правила поступка у којем се одлучује о кривичној одговорности правних лица, изрицању кривичних санкција, доношењу одлуке о рехабилитацији, престанку мера безбедности или правних последица осуде и извршењу судских одлука (члан 1 ЗОПЛКД). То је закон којим се допуњују одредбе Кривичног законика у случајевима када се као учинилац предвиђених кривичних дела јавни правно лице.

2. Правно лице као субјект кривичног дела

За разлику од старијих времена (римско право), када је било прихваћено правило да правна лица не могу да буду субјект кривичног права јер су они носиоци грађанске, али не и кривичне одговорности, данас је у казненом праву низа европских држава прихваћено да правна лица могу да буду учиниоци посебне врсте кажњивих дела (преступа и прекршаја), посебно у области привредног и финансијског пословања, односно фискалних давања (нпр. у Немачкој у Кривичном законнику, у члану 30 је предвиђено да се правном лицу може изрећи прекршајна казна – новчана казна ако његови органи или са њима изједначена лица учине кривично дело или прекршај који представља кршење дужности правних лица или је тим кривичним делом правно лице стекло или могло стећи противправну имовинску корист).

Кривично право бивше СФР Југославије је после Другог светског рата предвиђало кажњавање правних лица за кривична дела (члан 10 Закона о кривичним делима против народа и државе, члан 11 Закона о недопуштеној трговини, недопуштеној шпекулацији и привредној саботажи и члан 14 Закона о врстама казни). Општи део Кривичног закона из 1947. године предвиђао је могућност да правно лице може изузетно да буде субјект кривичног дела у случајевима када је у закону изричито одређена његова одговорност. Кривични законик ФНРЈ из 1951. године и Кривични закон СФРЈ из 1976. године нису предвиђали кривичну одговорност правних лица.

Али бројни универзални (Палермо конвенција о организованом транснационалном криминалу из 2000. године) и посебно регионални европски документи изричито прописују кривичну, грађанску и административну одговорност правних лица за кривична дела (Pavišić, 2006: 312–318). Тако је Савет Европе 1988. године донео препоруку П – 88/18 којом је државама чланицама препоручено да у своја национална законодавства уведу систем кажњавања предузећа која имају статус правних лица за преступе учињене у свом пословању. Потом Савет Европе 1996. године доноси Препоруку П (96) 8, која се односи на криминалну политику у Европи у време промена.

За увођење кривичне одговорности правних лица од посебног значаја су три конвенције Савета Европе: 1) Конвенција о заштити животне средине путем кривичног права из 1998. године, која инаугурише одговорност правних лица за кривична дела којима се повређује или угрожава животна средина под условом да је одговорно лице учинило кривично дело у име и за рачун правног лица; 2) Кривичноправна конвенција о корупцији из 1999. године, која прописује кривичну одговорност правних лица за кривична дела корупције (овом је конвенцијом државама чланицама постављена обавеза да у националном законодавству уведу кривичну одговорност и кажњивост правних лица за корупцијска кривична дела, посебно дела активног подмићивања, трговину утицајем и прање новца које учини одговорно лице које има водећу улогу у саставу правног лица, поступајући самостално или у саставу тог правног лица); и 3) Конвенција о сајбер криминалу из 2001. године, која успоставља кривичну одговорност правних лица за: кривична дела повреде тајности и доступности компјутерских података и система, компјутерска кривична дела и кривична дела повреде ауторских и сродних права.

И друге европске регионалне организације су се укључиле у ову активност. Тако је Европска унија донела два документа од значаја за корпоративно кривично право. То су: 1) Други протокол уз Конвенцију о заштити финансијских интереса Европске уније из 1995. године, који успоставља обавезу за државе чланице на предузимање потребних мера којима би се успоставила кривична одговорност правних лица за кривична дела: а) преваре, б) активног подмићивања и в) прања новца ако су та дела учињена у њихову корист; на сличан начин обавезу кажњавања за дела активног подмићивања препоручује и 2) Конвенција о забрани подмићивања страних јавних службеника у међународним пословним трансакцијама из 1997. године, коју је донела Организација за европску безбедност и сарадњу (Орп, 2006: 89–94).

Последњих деценија 20. века у низу кривичних законодавастава је уведена кривична одговорност и кажњивост правних лица. Тако Кривични законик Краљевине Холандије из 1976. године уводи општу кривичну одговорност правних лица за кривична дела која могу извршити с обзиром на своје карактеристике. У Краљевини Шведској је новелом Кривичног законика из 1986. године предвиђено изрицање новчане казне за кривична дела која изврше правна лица. Фински Кривични законик из 1996. године у првом поглављу под називом: „Простор примене кривичног права Финске“ у другом одељку изричито одређује корпоративну кривичну одговорност – кривичну одговорност правних лица за кривична дела само у случајевима и на начин који је предвиђен законом. Француски кривични законик из

1992. године у низу својих одредби (чл. 121-2, 131-12-49) предвиђа на специфичан начин утврђивање кривичне одговорности и систем казни за правна лица као учиниоце кривичних дела. Према овом законском решењу сва правна лица изузев државе су кривично одговорна у случајевима који су предвиђени законом или другим прописом ако су испуњена два услова: а) да је кривично дело учињено за њихов рачун и б) да је кривично дело учинио њихов орган или представник. Чланом 54 Закона о изменама Кривичног законика Француске 2004-204 из 2004. године правно лице може да одговара за свако кривично дело, што значи да је укинут принцип специјалне кривичне одговорности „le principe de specialite“ правног лица (Poncela, 2005: 25–37).

И Кривични законик Републике Словеније из 1994. године је у члану 33 предвиђао на специфичан начин кривичну одговорност правних лица, што је конкретно уређено посебним законом (Bavcon, Šelih, 2003: 372) – Законом о одговорности правних лица за кажњива дела из 2004. године⁶. Босна и Херцеговина кривичним законодавством из 2003. и 2004. године уводи систем кривичне одговорности и кажњивости правних лица за кривична дела. И Република Хрватска 2003. године доноси посебан Закон о одговорности правних лица за казнена дела⁷, којим одређује претпоставке кажњивости, систем кривичноправних санкција и кривични поступак за правна лица као учиниоце кривичних дела (Novoselec, 2001: 6–8). На исти начин кривичну одговорност правних лица познаје и Кривични законик Републике Македоније у члану 28 а. (после новеле из 2004. године) при чему се ради о посебној, „специјалној“ одговорности правних лица само за законом таксативно набројана кривична дела. Швајцарски Кривични законик је после новеле из 2003. године такође прихватио концепцију одговорности правних лица за кривична дела.

3. Појам и карактеристике одговорности правног лица

У Републици Србији је кривична одговорност правних лица уведена на основу члана 12 КЗ тек 2008. године посебним Законом о одговорности правних лица за кривична дела (ЗОПЛКД). Овај закон уређује услове одговорности правних лица⁸ за кривична дела, систем кривичних санкција и правила поступка у којем се одлучује о одговорности правних лица, изрицању кривичних санкција, доношењу одлуке о рехабилитацији,

6 „Uradni list Republike Slovenije“, број 98/04.

7 „Narodne novine Republike Hrvatske“, број 151/03.

8 Појам, карактеристике и врсте правних лица су уређени Законом о привредним друштвима („Службени гласник Републике Србије“, број 125/04).

престанку мере безбедности или правне последице осуде и извршењу судских одлука. За кривична дела могу поред физичких лица да одговарају и: а) домаће и страно правно лице које учини кривично дело на територији Републике Србије, б) страно правно лице које учини кривично дело у иностранству на штету Републике Србије, нашег држављанина или домаћег правног лица и в) домаће правно лице које у иностранству изврши кривично дело. Од кривичне одговорности су изузета следећа правна лица: а) Република Србија, б) аутономна покрајина, в) јединице локалне самоуправе, г) државни органи, д) органи аутономне покрајине, ђ) органи јединице локалне самоуправе и ж) друга правна лица којима је законом поверено вршење јавних овлашћења под условом да је кривично дело учињено у вршењу таквих јавних овлашћења, што значи да они могу да одговарају ако је кривично дело учињено изван „јавних овлашћења“ (Јовашевић, Петровић, 2007: 185–209).

За одговорност правних лица (члан 6 ЗОПЛКД) потребно је испуњење два услова. То су (Јовашевић, 2010: 516–522): а) да је кривично дело учинило одговорно лице у оквиру својих послова или овлашћења у намери да за правно лице прибави корист (без обзира да ли је корист у конкретном случају заиста и прибављена) и б) да је због непостојања надзора или контроле од стране одговорног лица омогућено извршење кривичног дела од стране физичког лица које делује под надзором или контролом одговорног лица⁹. При томе је закон изричито одредио да се одговорност правног лица заснива на кривици одговорног лица (што значи да правно лице одговара за учињено кривично дело, чак и у случају ако је кривични поступак против одговорног лица из законом предвиђених разлога обустављен или је оптужба одбијена).

Корпоративно кривично право Републике Србије предвиђа, поред основне, редовне одговорности правног лица и његовог одговорног лица за учињено кривично дело, и посебне облике одговорности правног лица. То су (Јовашевић, 2011: 121–136): 1) одговорност у случају статусне промене, престанка или стечаја правног лица, 2) одговорност за покушај кривичног дела, 3) одговорност за добровољни одустанак, 4) одговорност за стицај кривичних дела и 5) одговорност за продужено кривично дело¹⁰.

9 У правној теорији постоје различита схватања о моделу који оправдава кажњавање правних лица: а) модел објективне одговорности – одговорност на бази самог проузроковања последице кривичног дела, б) модел изведене кривице правног лица из кривице одређених физичких лица – када правно лице одговара у случају да је кривично дело учињено од стране његовог одговорног лица са кривицом и в) модел аутономне одговорности.

10 Закон о стечајном поступку, „Службени гласник Републике Србије“, број 84/04.

4. Појам, карактеристике и врсте кривичних санкција

Кривичне санкције су законом предвиђене мере друштвене реакције које изриче суд у законом спроведеном кривичном поступку према учиниоцу кривичног дела у циљу сузбијања и спречавања вршења кривичних дела. Или то су репресивне мере у рукама државе које она предузима против учинилаца кривичних дела у циљу остваривања специјалне и генералне превенције. Од најстаријих времена друштво покушава да се заштити од различитих облика и видова криминалитета појединаца и група различитим мерама. Међу њима се посебно истичу казне које су дуго времена, све до 19. века представљале једине врсте кривичних санкција (монистички систем санкција). Оне представљају реакцију против учиниоца због извршења кривичног дела којим се наноси штета друштву, али реакцију која има за циљ да спречи тог учиниоца да убудуће врши кривична дела, као и да утиче на друге грађане (потенцијалне учиниоце) да се уздрже од вршења таквих дела. Тако корпоративно кривично право Републике Србије познаје више врста кривичних санкција. То су према члану 12 ЗОПЛКД (Јовашевић, 2013: 241–248: а) казне, б) мере упозорења и в) мере безбедности. То је плуралистички систем кривичних санкција за правна лица.

4.1. Казне

Основна и најзначајнија врста кривичне санкције, дуго времена једина санкција која је и данас прописана у посебном делу Кривичног законика за највећи број кривичних дела, јесте казна. Домаће право познаје две врсте казни за правно лице као учиниоца кривичног дела (члан 13 ЗОПЛКД: а) новчану казну и б) престанак правног лица. Ове казне се могу изрећи само као главне казне. То су казне које нису прописане у Кривичном законнику (у посебном делу) ни код једног кривичног дела, већ суд, када утврди да је одређено правно лице одговорно за то дело, по свом нахођењу, имајући у виду објективне и субјективне околности учињеног лица и учиниоца, бира врсту и меру казне.

Новчана казна (Ђурђевић, 2005: 168–174) јесте имовинска казна којом се учиниоцу кривичног дела утврђује обавеза да у одређеном року уплати пресудом одређени новчани износ у корист државе. Ово је основна казна за правно лице као учиниоца кривичног дела. Изрицањем новчане казне између учиниоца кривичног дела и државе ствара се облигациони однос у коме се држава појављује као поверилац, а учинилац дела као дужник. За разлику од физичког лица као учиниоца кривичног дела коме се новчана казна може изрећи на два начина: а) у дневним износима и б) у одређеном

износу, правном лицу се новчана казна изриче увек у одређеном, фиксном износу (члан 14 ЗОПЛКД) у оквиру прописане најмање и највеће мере новчане казне (општи минимум и општи максимум). Наиме, новчана казна се може изрећи у распону од сто хиљада динара до петсто милиона динара. Код изрицања новчане казне у одређеном износу закон је поставио одређена ограничења до следећих износа: 1) од 100.000 до милион динара за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до једне године или новчана казна, 2) од милион до два милиона динара за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до три године, 3) од два милиона до пет милиона динара за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до пет година, 4) од пет милиона до десет милиона динара за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до осам година, 5) од десет до двадесет милиона динара за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до десет година и 6) најмање двадесет милиона динара за кривична дела за која је прописана казна затвора преко десет година.

Код изрицања новчане казне (Horvatić, 2003: 129–131) суд је дужан у пресуди да одреди и рок њеног плаћања који не може да буде краћи од 15 дана ни дужи од три месеца. Рок се рачуна од дана правноснажности пресуде. У оправданим случајевима суд може да дозволи исплату новчане казне у отплатама (ратама), али је тада дужан да одреди број рата, њихов износ и рок исплате који не може да буде дужи од једне године – члан 51 КЗ (Икановић, 2012: 78–92). Решење којим се одређује извршење новчане казне извршава надлежни суд у складу са одредбама Закона о извршењу кривичних санкција. Правноснажна одлука којом је изречена новчана казна (или је одлучено о накнади трошкова кривичног поступка) извршава се када протекне рок одређен у одлуци за плаћање новчане казне (односно за накнаду трошкова поступка). Овај се рок рачуна од дана када је осуђеном правном лицу или лицу које је дужно да накнади трошкове достављена правноснажна одлука (чл. 57–58 ЗОПЛКД).

У случају да осуђено правно лице у одређеном року не плати у целости одређену висину новчане казне, приступа се њеној принудној наплати (члан 59 ЗОПЛКД), као и наплати трошкова кривичног поступка. Трошкове принудне наплате сноси осуђено правно лице. У поступку за принудну наплату новчане казне и трошкова кривичног поступка примењују се одредбе о принудној наплати по Закону о платном промету. Ако се истовремено врши принудна наплата новчане казне (и трошкова кривичног поступка), закон је утврдио редослед наплате. То значи да се, прво, наплаћују трошкови кривичног поступка (члан 61 ЗОПЛКД). Ако се услед наплате новчане казне имовина осуђеног правног лица умањи у мери да се више не може намирити досуђени имовинскоправни захтев оштећеног,

тај се захтев намирује из наплаћене новчане казне, али највише до висине казне. У случају када се изречена новчана казна не може наплатити од осуђеног правног лица у целини или не може да се наплати уопште, о томе се обавештава суд који је донео првостепену пресуду о новчаној казни (члан 62 ЗОПЛКД).

Најтежа казна која се може изрећи правном лицу је казна престанка правног лица – члан 18 ЗОПЛКД (Камбовски, 2007: 178–182). Ова се казна може изрећи ако је делатност правног лица у целини или знатној мери била у функцији вршења кривичних дела. Дакле, примена ове казне долази у обзир када је правно лице своју регистровану делатност искористило као средство или начин за вршење кривичних дела у целини или у већем обиму, у значајнијој мери. Након правноснажности пресуде којом је изречена казна престанка правног лица спроводи се поступак ликвидације, стечаја или престанка правног лица. Казна престанка правног лица се извршава брисањем осуђеног правног лица из регистра правних лица у које је оно уписано (члан 63 ЗОПЛКД). По пријему решења о извршењу казне престанка правног лица, орган који води регистар правних лица врши упис изречене казне и о томе се одмах обавештавају органи надлежни за спровођење поступка ликвидације, стечаја или престанка правног лица на други начин (члан 64 ЗОПЛКД). По пријему решења о извршењу казне престанка правног лица организација за принудну наплату налаже свим банкама: а) да блокирају динарске и девизне рачуне осуђеног правног лица, б) да доставе податке о стању на тим рачунима и в) да не отварају нове рачуне. Извештај о стању средстава на рачунима осуђеног правног лица организација за принудну наплату доставља суду који је изрекао првостепену пресуду (члан 65 ЗОПЛКД).

Поступак ликвидације или стечаја привредног друштва коме је изречена ова казна спроводи се према правилима која су одређена законом за поступак ликвидације, односно за банкрот као облик стечајног поступка. Поступак ликвидације или стечаја банке или друштва за осигурање спроводи се у складу са одредбама закона којима се регулише поступак ликвидације или стечаја тих правних лица (члан 66 ЗОПЛКД). Поступак престанка правног лица на други начин спроводе оснивачи правног лица на основу акта којим је утврђен режим поделе имовине, поступак намирења поверилаца и начин заштите њихових права. По протеку рока од три месеца од уписа решења о извршењу казне престанка правног лица у регистар правних лица, орган који води тај регистар проверава да ли је покренут поступак ликвидације или стечаја осуђеног правног лица. Ако поступак ликвидације или стечаја није покренут, орган који води регистар правних лица – привредних субјеката обавештава о томе јавног тужиоца

који у циљу заштите права поверилаца покреће стечајни поступак. За покретање стечајног поступка над осуђеним правним лицем је надлежан јавни тужилац по чијем је захтеву уопште и вођен првостепени кривични поступак (члан 67 ЗОПЛКД). Након спроведеног поступка ликвидације, стечаја или престанка правног лица на други начин, орган који води регистар правних лица извршава брисање осуђеног правног лица из регистра. О упису изречене казне и брисању осуђеног правног лица из регистра орган који га води обавештава суд који је изрекао првостепену пресуду – члан 68 ЗОПЛКД (Миладиновић Стефановић, 2013: 401–416).

При одмеравању новчане казне правном лицу за учињено кривично дело – члан 15 ЗОПЛКД (Камбовски, 2006: 688–691) суд је дужан да се придржава следећих правила: 1) казна се одмерава у границама које су законом прописане за учињено кривично дело (казнени оквири), 2) узима се у обзир сврха кажњавања – та се сврха налази у оквиру опште сврхе свих кривичних санкција – а то је сузбијање дела којима се повређују или угрожавају вредности заштићене кривичним законодавством (члан 4 КЗ). Казна у смислу члана 42 КЗ има и посебну сврху која се састоји у: а) спречавању учиниоца да чини кривична дела и утицању на њега да убудуће не чини кривична дела (специјална превенција), б) утицању на друге да не чине кривична дела (општа превенција) и в) изражавању друштвене осуде за кривично дело, јачању морала и учвршћивању обавезе поштовања закона (општа превенција) и 3) узимају се у обзир све олакшавајуће и отежавајуће околности које утичу да казна буде мања или већа, а нарочито следеће: а) степен одговорности правног лица за учињено кривично дело, б) величина правног лица, в) положај и број одговорних лица у правном лицу која су учинила кривично дело, г) мере које је правно лице предузело у циљу спречавања и откривања кривичног дела и д) мере које је правно лице предузело према одговорном лицу након учињеног кривичног дела. Но, за одмеравање казне правном лицу од значаја су и одредбе које дају суду овлашћење да примени посебна правила која се односе на: 1) ублажавање казне и 2) ослобођење од казне¹¹.

4.2. Условна осуда

Другу врсту кривичних санкција за правна лица чине мере упозорења (Selinšek, 2007: 306–307). За разлику од физичког лица, коме се могу изрећи две врсте ових мера и то: а) условна осуда и б) судска опомена, правном лицу се може изрећи само једна врста мера упозорења. То је условна осуда.

11 Овде се мора радити о последицама које би нарочито (у већем обиму или степену) погађале просечног човека што је у складу са захтевима генералне превенције.

Условна осуда је одлагање извршења утврђене казне учиниоцу кривичног дела под условом да за време које одреди суд не изврши ново кривично дело. То значи да је условна осуда испраштање казне (или привремено одрицање државе да изрекне казну) учиниоцу дела од стране друштва под одређеним условима, испраштање које је базирано на уверењу да ће се учинилац убудуће владати у складу са нормама правног поретка и да неће вршити кривична дела. Условна осуда се појављује у два облика: а) условна осуда у класичном смислу и б) условна осуда са заштитним надзором.

За изрицање условне осуде правном лицу потребно је испуњење два кумулативна услова: 1) формални услов – да је учиниоцу за извршено кривично дело утврђена новчана казна у износу до пет милиона динара. При томе је закон поставио два ограничења у погледу могућности изрицања условне осуде: а) она се не може изрећи учиниоцу кривичног дела за које је прописана казна затвора у трајању од десет година или тежа казна и б) она се не може изрећи ако није протекло више од пет година од правноснажности раније осуде којом је учиниоцу изречена казна затвора за умишљајно дело. Мере безбедности које су изречене уз условну осуду се извршавају и 2) материјални услов – уверење (оцена) суда да ће се на осуђеног и без извршења утврђене казне у довољној мери утицати да више не врши кривична дела. Суд до овог уверења долази имајући у виду сврху условне осуде при чему се посебно узимају у обзир следеће околности: а) степен одговорности правног лица за учињено кривично дело, б) мере које је правно лице предузело у циљу спречавања и откривања кривичног дела и в) мере које је правно лице предузело према одговорном лицу након учињеног кривичног дела.

Своје уверење и чињенице на којима га заснива суд је дужан да образложи у самој пресуди. И кад су испуњени ови законом кумулативно предвиђени услови, суд може (а не мора) да изрекне условну осуду. Ако суд одлучи да изрекне условну казну, тада одређује време проверавања¹² у конкретном случају и услове под којима одлаже изрицање казне. Ти услови могу да буду: а) обавезни и б) факултативни. Обавезни услов при изрицању условне осуде јесте да осуђени за време проверавања које може да траје од једне до три године не учини ново кривично дело. Факултативни услови под којима се изриче условна осуда могу да буду: а) општи и б) посебни. Општи факултативни услови се односе на сва кривична дела и на све учиниоце под претпоставком да тај услов одговара природи кривичног

12 Време проверавања (време кушње или пробације) одређује се на основу уверења (оцене) суда о дужини времена које је потребно за остварење специјалне превенције као сврхе остварења ове кривичне санкције. У том случају суд треба да процени колико је времена потребно за специјално превентивно дејство.

дела и околностима под којима је учињено. То могу да буду: а) да врати имовинску корист прибављену кривичним делом, б) да накнади штету која је проузрокована кривичном делом и в) да испуни друге обавезе предвиђене у кривичноправним одредбама. Рок за испуњење овако постављених обавеза се утврђује у оквиру одређеног времена проверавања. Посебни факултативни услови могу да се састоје у обавези осуђеног да изврши неку од изречених мера безбедности (забрана обављања одређених регистрованих делатности, одузимање предмета) и посебни факултативни услови који су у посебном делу Кривичног законика предвиђени код појединих кривичних дела који одговарају његовој природи.

Наше корпоративно кривично право предвиђа као разлог за опозивање условне осуде (Врховшек, 2008: 112–116) ако правно лице у време трајања рока проверавања буде одговорно за једно или више кривичних дела (без обзира да ли су та кривична дела извршена за време трајања овог рока или пре изрицања условне осуде јер се за њих није знало у време суђења). То значи да извршење новог кривичног дела (члан 21 ЗОПЛКД) представља основ који доводи до обавезног или факултативног опозивања условне осуде. Условна осуда ће се обавезно (облигаторно) опозвати ако осуђено правно лице у време проверавања буде одговорно за једно или више кривичних дела за која му је изречена новчана казна од пет милиона динара или у већем износу. Условна осуда се може опозвати (факултативно опозивање) ако осуђено правно лице у време проверавања буде одговорно за једно или више кривичних дела за која му је изречена новчана казна мања од пет милиона динара. За оцену да ли ће опозвати условну осуду у овом случају суд обавезно узима у обзир околности које се односе на учињено кривично дело и на правно лице, а посебно сродност учињених кривичних дела и њихов значај. При том је суд везан забраном изрицања условне осуде ако правном лицу за кривична дела утврђена у условној осуди и за нова кривична дела треба изрећи новчану казну у износу преко пет милиона динара.

Када опозове условну осуду суд применом одредби о одмеравању казне за дела у стицају изриче јединствену новчану казну (за раније учињено и за ново кривично дело) узимајући казну из опозване условне осуде као утврђену која се системом кумулације увећава за новоизречене казне. Ако не опозове условну осуду, суд за новоучињено кривично дело може да изрекне: а) условну осуду или б) казну. Ако суд нађе да и за ново кривично дело треба изрећи условну осуду, тада утврђује јединствену новчану казну (за раније учињено и за новоучињено кривично дело) и одређује ново време проверавања које може да се креће од једне до три године. Ово време проверавања почиње да тече од дана правоснажности нове пресуде.

Ако осуђено правно лице у току новог времена проверавања буде поново одговорно за учињено кривично дело, тада суд обавезно (облигаторно) опозива условну осуду и изриче безусловну новчану казну.

Условна осуда (Бабић, Марковић, 2008: 545–567) може се опозвати у току времена проверавања (члан 70 КЗ). Ако осуђени у том времену учини кривично дело које повлачи опозивање условне осуде, а то је пресудом утврђено тек после истека времена проверавања, условна осуда се може опозвати најкасније у року од једне године од дана када је протекло време проверавања. Ако осуђени у одређеном року не испуни неку од постављених обавеза, суд може најкасније у року од једне године од дана када је истекло време проверавања одредити да се изврши утврђена казна у условној осуди. Ако се после изрицања условне осуде утврди да је осуђени извршио кривично дело пре него што је условно осуђен због чега не би било основа за изрицање условне осуде, условна осуда се може опозвати најкасније у року од једне године од дана када је протекло време проверавања. Одлуку о опозивању условне осуде доноси у форми пресуде суд који је судио у првом степену. У њој се морају утврдити основ за опозивање и разлози којима се суд руководио да опозове условну осуду ако је реч о факултативном опозиву.

Условна осуда са заштитним надзором (члан 71 КЗ) јесте други облик (модалитет) ове упозоравајуће санкције (Petrović, Jovašević, Ferhatović, 2016: 218–221). Заштитни надзор обухвата законом предвиђене мере помоћи, старања, надзора и заштите. Када изрекне условну осуду, суд може да одреди да се правно лице као учинилац кривичног дела стави под заштитни надзор за одређено време у току трајања времена проверавања (члан 22 ЗОПЛКД). Заштитни надзор одређује суд у пресуди којом изриче условну осуду и одређује мере заштитног надзора, њихово трајање и начин њиховог испуњавања. Садржину заштитног надзора (члан 22 ЗОПЛКД) чине следеће обавезе: 1) организовање контроле у циљу спречавања даљег вршења кривичних дела, 2) уздржавање од пословних активности ако то може бити прилика или подстицај за поновно вршење кривичних дела, 3) отклањање или ублажавање штете причињене кривичним делом, 4) обављање рада у јавном интересу и 5) достављање периодичних извештаја о пословању органу надлежном за извршење заштитног надзора.

При избору једне или више обавеза у оквиру заштитног надзора и одређивању њиховог трајања суд нарочито узима у обзир следеће околности : а) године живота учиниоца, б) његово здравствено стање, в) склоности и навике, г) побуде из којих је извршио кривично дело, д) држање после извршеног кривичног дела, љ) ранији живот, е) личне и породичне

прилике, ж) услове за испуњење наложених обавеза и з) друге околности које се односе на личност учиниоца, а од значаја су за избор мере заштитног надзора и њихово трајање. У сваком случају, када се определи за изрицање условне осуде са заштитним надзором, суд одређује и време трајања овако постављене мере, с тим да се ово време креће у оквиру времена проверавања. У току трајања заштитног надзора суд може, с обзиром на остварене резултате, да: а) поједине обавезе укине, б) постављене обавезе замени другим обавезама, в) да опомене учиниоца дела, г) да продужи време испуњења поједине обавезе или д) да укине заштитни надзор ако се утврди да је његова сврха већ остварена будући да овде закон не предвиђа могућност опозивања условне осуде. Са опозивањем условне осуде престаје и заштитни надзор.

4.3. Мере безбедности

Мере безбедности су посебна врста кривичних санкција које се може изрећи правном лицу као учиниоцу кривичног дела. Закон предвиђа три мере безбедности (члан 23 ЗОПЛКД): а) забрана обављања одређених регистрованих делатности или послова, б) одузимање предмета и в) јавно објављивање пресуде. Правном лицу као учиниоцу кривичног дела суд може да изрекне једну или више мера безбедности (кумуляција мера), ако су за то испуњени услови у конкретном случају. Мере безбедности се, по правилу, изричу уз друге кривичне санкције: а) казну и б) условну осуду. При томе се мере одузимања предмета и јавно обављивање пресуде могу изрећи ако је одговорном правом лицу изречена условна осуда (члан 23, став 3 ЗОПЛКД). Уз меру безбедности се може изрећи и мера одузимања имовинске користи прибављене кривичним делом.

Суд може одговорном правном лицу као учиниоцу кривичног дела забранити да обавља одређене регистроване делатности или послове у вези са којим је кривично дело учињено (члан 24 ЗОПЛКД). У основи примене ове мере је отклањање опасности која произилази из делатности или посла учиниоца кривичног дела, тако што се он онемогућава за одређено време у својој делатности коју је претходно злоупотребио и у вези са којом је извршено кривично дело. За изрицање ове мере потребна су два услова: а) да је правном лицу изречена казна и б) да је суд дошао до уверења на бази оцене свих околности извршеног кривичног дела да се оправдано може сматрати да би даље вршење ове регистроване делатности или послова било опасно у смислу да се понови исто или слично кривично дело. Изрицање ове мере је факултативно, а суд одређује њено трајање од једне до три године рачунајући од дана правноснажности одлуке. Суд који је у првом степену изрекао ову меру безбедности доставља правноснажну одлуку (члан 69 ЗОПЛКД) следећим лицима: а) органу који је надлежан за

вођење послова регистрације правних лица ради одговарајућег уписа или евиденције ради спровођења мере, б) органу који је надлежан за издавање дозволе или одобрења за вршење одређене регистроване делатности или послова, ако је прописано да се та делатност или послови могу обављати само по издатој дозволи или одобрењу надлежног органа, в) полицији на чијем подручју домаће правно лице има седиште, односно страном правно лице има представништво или огранак ради уписа у прописану евиденцију и г) надлежном инспекцијском органу.

Одузимање предмета је једина стварна мера безбедности у нашем корпоративном кривичном праву. Она се састоји у одузимању предмета који је био намењен или употребљен за извршење кривичног дела или који је настао извршењем кривичног дела под условом да се налазе у својини правног лица као учиниоца прекршаја (члан 25 ЗОПЛКД). Но, овом се мером могу одузети предмети и када нису у својини правног лица у два случаја: а) ако то захтевају интереси опште безбедности и б) ако то захтевају разлози морала. Изрицањем ове мере се не дира у права трећих лица на накнаду штете од учиниоца. Одузимање предмета је по правилу факултативно, али закон може одредити и обавезно одузимање предмета код појединих кривичних дела.

Јавно објављивање пресуде се састоји у обавези осуђеног правног лица (учиниоца кривичног дела) да о свом трошку истим путем којим је кривично дело учињено или на други одговарајући начин објави судску одлуку у целости или делимично (члан 26 ЗОПЛКД). Логично је да се ради о правноснажној судској одлуци. Ради се о мери која погађа учиниоца кривичног дела, представља његову стигматизацију и излаже га друштвеној бламажи, али са друге стране омогућава оштећеном лицу да се отклоне или ублаже штетне последице извршеног кривичног дела. Њеном применом се отклањају штетне последице по оштећеног и његов углед, утисак у друштву који је нарушен извршењем кривичног дела. Она се може (факултативно) изрећи правном лицу ако суд сматра да би било корисно да се јавност упозна са пресудом, а нарочито ако би објављивање пресуде допринело да се отклони опасност по живот или здравље људи или да се заштити општи интерес. То значи да је њена примена посебно корисна у случају извршења кривичног дела којим се проузрокована опасност за живот или здравље људи, а суд дође до уверења да би објављивање пресуде допринело да се отклони или бар умањи та опасност. Наравно, примена ове мере је оправдана и у случају заштите другог општег интереса.

Ова се мера факултативно изриче као комплементарна кривична санкција уз казну или условну осуду. Но, законом се може одредити обавезно објављивање пресуде, с тим што суд у сваком случају зависно од два

критеријума: а) значаја кривичног дела и б) потребе обавештавања јавности, одлучује путем којих средстава јавног информисања ће се таква пресуда објавити (и на који начин – да ли у целости са образложењем или у изводу – делимично) водећи при томе рачуна да начин објављивања пресуде омогући обавештеност свих у чијем интересу овакву пресуду заиста и треба објавити. Суд који је водио кривични поступак у првом степену доставља извршну судску одлуку којом је изречена ова мера безбедности ради објављивања и то уреднику одређеног средства јавног информисања. Трошкове јавног објављивања пресуде сноси осуђено правно лице (члан 70 ЗОПЛКД).

5. Закључак

Под утицајем низа универзалних и регионалних докумената, у другој половини 20. века у низу европских кривичноправних система се уводи специфичан облик одговорности за кривична дела – објективна одговорност или одговорност за проузроковану последицу без кривице његовог учиниоца. То је одговорност правних лица за кривична дела која је у неким државама предвиђена изричито у кривичном закону – законнику (Шведска, Финска, Холандија, Француска, Македонија, Босна и Херцеговина), док је у другим државама прописана у посебним законима (Аустрија, Србија, Хрватска, Словенија, Црна Гора).

Ради се о одговорности домаћих и страних правих лица која учине кривично дело у привредном пословању радњом или пропустом одговорног лица или другог лица у име, за рачун или у корист тог правног лица. Но, ипак не могу сва правна лица да одговарају за кривична дела, па су тако од овог вида кривичне одговорности изузете државе, њени органи и органи територијалне аутономије или локалне самоуправе. Поред основне или редовне, у законодавству је прописано и више посебних облика кривичне одговорности правних лица: а) одговорност у случају статусне промене, престанка или стечаја, б) одговорност за покушај кривичног дела, в) одговорност за добровољни одустанак, г) одговорност за стицај кривичних дела и д) одговорност за продужено кривично дело.

Без обзира о ком облику одговорности правног лица се ради, њему се као учиниоцу кривичног дела, независно од одговорности одговорног лица, може изрећи једна или више кривичних санкција: а) казне (новчана казна и престанак правног лица), б) условна осуда (која се јавља у два облика и то као класична условна осуда и као условна осуда са заштитним надзором и в) три мере безбедности као специфичне санкције које се могу изрећи самостално или кумулативно са наведеним санкцијама. При томе је посебан Закон о одговорности правних лица за кривична дела у Републици Србији

из 2008. године, поред система санкција, прописао правила за утврђивање кривичне одговорности правних лица, те поступак изрицања и извршења санкција како би се њиховом применом могао остварити основни циљ кривичног права – заштита и обезбеђење најзначајнијих друштвених добара и вредности.

Литература

- Бабић, М., Марковић, И. (2008). *Кривично право. Општи дио*. Бања Лука: Правни факултет.
- Bavcon, Lj., Šelih, A. (2003). *Kazensko pravo, Splošni del*. Ljubljana: Pravna fakulteta.
- Врховшек, М. (2008). *Коментар Закона о одговорности правних лица за кривична дела*. Београд: Пословни биро.
- Grozdanić, V., Škorić, M. Martinović, I. (2013). *Kazneno pravo. Opći dio*. Rijeka: Pravni fakultet.
- Ђурђевић, З. (2005). *Komentar Zakona o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela*. Zagreb: Narodne novine.
- Икановић, В. (2012). *Одговорност правних лица за кривична дјела*. Бања Лука: АИС
- Јовашевић, Д. (2013). *Кривично право, Општи део*. Ниш: Правни факултет.
- Јовашевић, Д., Икановић, В. (2012). *Кривично право Републике Српске. Општи део*. Бања Лука: Факултет правних наука.
- Јовашевић, Д. (2012). *Корпоративно кривично право*. Ниш: Свен.
- Јовашевић, Д. (2011). Криминалитет правних лица и државна реакција. Зборник радова, *Криминал и државна реакција*. Београд : Институт за криминолошка и социолошка истраживања. 121–136.
- Јовашевић, Д. (2010). Одговорност правних лица – европски стандарди и право Републике Србије. Зборник радова, *Хармонизација законодавства Републике Србије са правом Европске уније*, Београд: Институт за међународну политику и привреду. 516–533.
- Јовашевић, Д., Петровић, Б. (2007). Кривична одговорност правних лица у савременом кривичном праву. *Зборник Правног факултета у Нишу*. Ниш. 49. 185–209.
- Камбовски, В. (2007). Кривична одговорност правних лица – компаративна истраживања. Скопје: Правниот факултет.
- Камбовски, В. (2006). Казнено право. Општ дел. Скопје: Август – Ш.
- Марјановик, Г. (1998). *Македонско кривично право. Општ дел*. Скопље: Просветно дел.

Миладиновић Стефановић, Д. (2013). Одмеравање казне правним лицима као учиниоцима кривичних дела. Зборник радова. *Заштита људских и мањинских права у европском правном простору*. Ниш: Правни факултет. 401–416.

"Narodne novine Republike Hrvatske". Br. 151. 2003.

Novoselec, P. (2004). *Opći dio kaznenog prava*. Zagreb: Pravni fakultet.

Novoselec, P. (2001). Temeljne pretpostavke odgovornosti pravnih osoba za kanjiva dejanja. *Pravnik*. Ljubljana. 2. 6–8.

Pavišić, B. (2006). *Kazneno pravo Vijeća Europe*. Zagreb: Golden marketing.

Petrović, B., Jovašević, D., Ferhatović, A. (2016). *Krivično pravo 2*. Sarajevo: Pravni fakultet.

Poncela, M. (2005). *Droit de la peine*. Paris: Themis.

Pop, Iulia A. (2006). *Criminal liability of corporations – comparative jurisprudence*. Michigan State University: College of Law.

Selinšek, Lj. (2007). *Kazensko pravo, Splošni del in osnove posebnega dela*. Ljubljana: GV Založba.

„Службени гласник Републике Србије“. Бр. 84. 2004.

„Службени гласник Републике Србије“. Бр. 125. 2004.

„Службени гласник Републике Србије“. Бр. 85. 2005, 88. 2005, 107. 2005, 72. 2009, 111. 2009, 121. 2012, 104. 2013 и 108. 2014.

„Службени гласник Републике Србије“. Бр. 97. 2008.

„Službeni list Republike Crne Gore“. Br. 2. 2007.

„Uradni list Republike Slovenije“. Br. 98. 2004.

Horvatić, Ž. (2003). *Kazneno pravo. Opći dio*. Zagreb: Pravni fakultet.

Dragan Jovašević, LL.D.,

Full Professor,

Faculty of Law, University of Niš

***CRIMINAL SANCTIONS FOR LEGAL ENTITIES:
An instrument of Crime control***

Summary

Although contemporary criminal law accepts the system of subjective criminal liability for a committed crime, numerous European legal documents as well as criminal laws, especially those that have been adopted lately, envisage exceptions from this system. Thus, a new form of criminal liability is being introduced: objective

liability based on the causation. One of the forms of objective liability is the criminal liability of legal entities, which has been considered disputable for a long time.

Obviously, legal entities cannot be held accountable for all types of criminal offences. They cannot be held liable on the grounds of legal provisions regarding mental competence and culpability (as the elements of subjective criminal liability), nor can they be imposed all types of criminal sanctions recognized in criminal legislation in general. In their new or revised criminal legislation, many countries have recognized and inaugurated the objective criminal liability of legal persons for committed criminal offences alongside with the predominant system of subjective liability (based on the perpetrator's mental competence and culpability). It is indisputable that some legal entities (such as state authorities) cannot be prosecuted and held liable in criminal proceedings; consequently, there are some exemptions from criminal liability (particularly when it comes to the state and state bodies), but it does not exclude criminal liability of responsible officials (natural persons) for causing the consequences of a criminal offence.

Due to the specific character of legal and contractual capacity of legal entities, law in general and criminal legislations in particular prescribe special legal grounds for establishing criminal liability of legal entities, which differ from the subjective liability of a natural person (perceived as a conscious and reasonable human being acting on his/her own free will) where the consequence of a criminal offence is a result of one's own conduct embodied either in the commission of a criminal offence or in the omission to act. Therefore, contemporary criminal laws have determined special types of criminal sanctions, such as: punishment, security measures, conditional (suspended) sentence and confiscation of material gain obtained by committing the criminal offence, as well as the instruments, proceedings and conditions under which they may be imposed. Within the framework of the forthcoming reform of the entire penal legislation in the Republic of Serbia, the Serbian legislator may use the legal solutions envisaged in the analyzed documents and criminal legislations as a solid model for implementing the international standards in the field of criminal liability of legal entities. Hence, this paper discusses the particularities governing the application of criminal sanctions for legal entities in the Republic of Serbia, particularly as an instrument of crime control.

Keywords: *law, legal person, crime, responsibility, criminal sanctions, court.*

